

sından Ali b. Muhammed el-Hazzâz, İbn Şâzân el-Kummî (Muhammed b. Ahmed), İbn Râzî (Ca'fer b. Ahmed el-Kummî) ve başkaları ondan rivayette bulunmuştur.

Eserleri. İbnü'n-Nedîm, Muâfâ'nın yirmi kadar eserini zikreder ve onun kendisine fıkıh, kelâm, nahiv ve diğer konularda elliyi aşkın risâle yazdığını söylediğini belirtir. 1. *el-Celisü's-şâlihu'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâşihu's-şâfi*. Kısaca *el-Celis ve'l-enîs* diye anılır. Müellifin edebiyat alanındaki en önemli eseri olup çeşitli konulardaki bilgisini yansıtır. Eserin ihtiva ettiği 100 meclis birer hadisle başlar, daha sonra tarihî ve edebî ahbâr, kıssa ve şiirlerle açıklamalara yer verilir. Üslûp bakımından Müberred'in *el-Kâmil*'inden etkilenmiş görünmekle birlikte ondan daha güzel bir plana sahiptir; ancak *el-Kâmil* kadar rağbet görmemiştir. Kıssaların çoğunun seçildiği Emevîler devri tarihîyle ilgili önemli bir kaynak özelliği taşıyan eser, ayrıca nakledilen ahbârın tam isnad ve tarihlerinin verilmesi bakımından dikkat çeker. Albert Dietrich'in geniş bir makalesinde incelediği eserin (ZDMG, CV [1955], s. 271-286; Ar. trc. için ayrıca bk. *MMAr.Dm.*, XXX/3 [1374/1955], s. 380-394) otuz beş meclisi üzerine Muhammed Mustafa Arslan yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1971, Bağdat Üniversitesi). Muhammed Mürsî el-Hûlî de Ezher Üniversitesi'nde 1975'te doktora tezi olarak yayıma hazırladığı eserin ancak elli beş meclisi kapsayan iki cildini yayımlayabilmiş (Beyrut 1981-1983), onun vefatı üzerine kalan kırk beş meclisi İhsan Abbas neşretmiştir (III. cilt, Beyrut 1407/1987; IV. ciltle birlikte tam olarak Beyrut 1413/1993). 2. *Cüz*². Dört varaklık bir hadis cüzü olup Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'de bir nüshası bulunmaktadır (Mecâmî', nr. 348).

Muâfâ'nın kaynaklarda adı geçen diğer eserleri arasında fıkıh ve fıkıh usulüne dair *Kitâbü'l-Mürşid*, *Kitâbü's-Şürûât*, *Kitâbü'l-Mehâdir ve's-sicillât*, *Edebü'l-kâdî*, *Kitâbü't-Tahtîr*, *Kitâbü'l-Hudûd*; Arap dili hakkında *Şerhu Muhtasari Ebî 'Ömer el-Cermî*, *el-Muhtave-re*; tefsir ve kıraate dair *Tefsîrü'l-Kur'ân (et-Tefsîrü'l-kebir)*, *Kitâbü'l-Kırâ'ât*, *Te'vîlü'l-Kur'ân*, *el-Beyânü'l-mucez'an ulümü'l-Kur'ânî'l-muciz*, *Kitâb fi ilâli'l-kırâ'ât ve beyânî vücühihâ* anılabılır. Altı cilt olduğu belirtilen büyük tefsirinin *el-Celisü's-şâlihu*'te andığı *el-Beyânü'l-mucez* olması muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcü'l-arûs, "trr" md.; Muâfâ en-Nehrevânî, *el-Celisü's-şâlihu'l-kâfi ve'l-enîsü'n-nâşihu's-şâfi* (nşr. M. Mürsî el-Hûlî), Beyrut 1413/1993, I, 137, 170, 189, 206, 217, 233, 308; II, 96, 129, 222, 281, 453, 454; III, 34, 67, 81, 196, 380; IV, 39, 41, 135, 143; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 19-156; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdü'd), s. 292-293; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 230-231; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ*³ (nşr. M. Ebü'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1386/1967, s. 248, 329-330; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VII, 213-214; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebe*⁴, XIX, 151-154; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, III, 296-297; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 221-224; Zehebî, *A'âmü'n-nübelâ*⁵, XVI, 544-546; a.mif., *Ma'rifetü'l-kurrâ*⁶ (Altıkulaç), II, 652-653; Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tabakâtü'l-fukahâ'*⁷*'s-Şâfi'iyyîn* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynühum M. Azeb), Kahire 1413/1993, I, 338-339; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 31, 34; a.mif., *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 302; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), II, 323-326; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, VI, 270-272; Sezgin, *GAS*, I, 522-523; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *eż-Zer'â ilâ teşânihi's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, V, 128; A. Dietrich, "Das Kitâb al-Ġalis wa'l-anîs des Mu'âfa, ein wertvolles altes Adab-Werk", *ZDMG*, CV (1955), s. 271-286; Riyâzürrahman eş-Şirvânî, "el-Kâdî Ebü'l-Ferec el-Mu'âfâ b. Zekerîyyâ ve kitâbühu el-Celis ve'l-enîs", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-Hindî*, I/1, Aligarh 1976, s. 91-106; Ahmed Pâketçi, "İbn Tarârâ", *DMBİ*, IV, 132-134.

AHMET ÖZEL

MUÂHÂT

(المواخاة)

Hz. Peygamber'in Medine'de ensar ve muhacirlerden bazılarını birbirleriyle kardeş ilân etmesi.

Arapça *uhuvve* kökünden türeyen *muâhât* sözlükte "biriyle kardeş olmak, birini kardeş edinmek" anlamına gelir. Resûl-i Ekrem, hicretin ardından Medine'de toplumun iç dinamiklerini harekete getiren bir dizi icraat yapmıştır. Bunların içinde selâmın yayılması, açların doyurulması, yakınların ziyaret edilip gözetilmesi ve mescid yapılması gibi sosyal içerikli emir ve tavsiyelerin ön plana çıktığı görülür. Bazı Mekkeli sahâbîlerin önce kendi aralarında, daha sonra ensardan bazı kimseleyle kardeş ilân edilmesi bu doğrultudaki icraatın en önemlilerinden biridir. İlk kardeşliğin hicretten önce veya sonra tesis edildiğine dair farklı rivayetler vardır. Hz. Ebü Bekir ile Ömer'in, Hz. Osman ile Abdurrahman b. Avf'in, Talha b. Ubeydullah ile Zübeyr b. Avvâm'ın, Sa'd b. Ebü Vakâs ile Mus'ab b. Umeyr'in, Ebü Ubeyde b. Cerrâh ile Ebü Huzeyfe'nin âzâtlısı Sâlim'in, Hz. Hamza ile Zeyd b. Hârise'nin ve Bilâl-i Habeşî ile Ubeyde b. Hâris'in kardeş kılındıkları bilinmekle beraber bunun

ne zaman gerçekleştiği belli değildir. Hz. Ali kendi durumunu sorduğu zaman Resûl-i Ekrem ona, "Sen benim dünyada ve âhirette kardeşimsin" cevabını vermiştir (İbn Hişâm, II, 151).

Buhârî'den gelen, "Hicretten yaklaşık beş ay sonra Mescid-i Nebevî'nin inşaat günlerinde Hz. Peygamber, muhâcirlerle ensardan kırk beşer kişiyi Enes b. Mâlik'in evine çağırır ve 'İslâm dininde hilf yoktur, din kardeşliği vardır' diyerek bunların arasında ikişer ikişer kardeşlik akdetti; diyet ve fidye meseleleri dahil olmak üzere karşılıklı sorumluluk ve yükümlülüklerini açıkladı" şeklindeki rivayete göre ("Menâkıbü'l-enşâr", 5, 7; "Şavm", 76) kardeş ilân edilenlerin sayısı doksan, bazı rivayetlere göre ise ellişerden 100 kişidir (İbn Sa'd, I, 238). Sayının kırk dört veya seksen iki olduğunu söyleyenler varsa da bu rakamlar tesbit edilebilen isimlere dayanılarak varılan sonuçlardır (farklı rivayetler için bk. Köksal, I, 110). Yaygın görüş, kardeş ilân edilenlerin 90-100 kişiyi ulaştığı şeklindedir; Makrîzî ise bunların toplam 186 kişi olduğunu söyler (*İm-tâ'u'l-esmâ*⁸, I, 69).

Muâhât, İslâm toplumunda bütünleşmenin gerçekleştirilmesine ve o günkü sosyokültürel ve ekonomik problemlerin çözümüne büyük kolaylıklar getirmiş, özellikle hilf denilen Câhiliye âdetinin ortadan kaldırılmasını, yurtlarından ve yuvalarından ayrı düşen muhacirlerin garipliğini, mahzunluğunu gidererek Medine'ye ve Medineliler'e ısınmalarının kolaylaştırılmasını, onlara maddî destek imkânları araştırılırken bunun mânevî bir kardeşlikle desteklenmesini ve yardım görmelerinden doğabilecek psikolojik ezikliğe fırsat verilmemesini, o zamana kadar yaşadıkları ağır şartlarda tecrübe kazanan muhacirlerin ensara mürsîd, ensarın da onlara bir nevi öğrenci kılınarak eğitici bir hareketin başlatılmasını, ashop arasında seciye ve karakter benzerliğinin belirginleştirilmesini ve her iki zümrenin ortak bir paydada buluşarak zihniyet beraberliği içinde inkârcı, münafık ve yahudi fitnelere karşı birlikte hareket etmelerini sağlamıştır. Muhacirlerle ensar arasında ahdî kardeşlik kurulmasında bunlardan başka yararlar da gözetilmiştir. Meselâ Mekkeli putperestlerin Abdullah b. Übey b. Selûl gibi münafıkları ve o kanalla Medineliler'i askerî saldırıyla tehdit etmesi kardeşlik psikolojisiyle birleşen müslümanlar karşısında etkisiz kalmıştır. Ayrıca ileride vuku bulacak askerî seferlerde kardeşlerden şehirde kalan her

iki ailenin işleriyle ilgilenmesi sebebiyle diğerinin gönül huzuru içinde savaşa katılması sağlanmış olacaktır. Araplar arasında her zaman çıkabilecek kabilecilik gayretine dayalı tefrikaya karşı en etkili önlem de yine muâhâttı. Uhuvvet tesisinden sonra kardeşler arasında bir süre miras hükümleri de geçerli sayılmış (el-Enfâl 8/72), ancak buna Bedir Gazvesi'nin ardından son verilerek miras sadece nesep yönünden yakınlığı olanlara hasredilmiştir (el-Enfâl 8/75). Muâhâtın miras hukuku dışında kalan yardımlaşma, birbirine destek olma, öğüt verme, öğüt alma tarzındaki hükümleri ise daima yürürlükte kalmış, bu anlamıyla kurum bütün müminleri içine alacak şekilde (din kardeşliği) genelleştirilmiştir (el-Hucurât 49/10).

Muhacirlere çok yakınlık gösteren Medineliler onlarla bütün mal varlıklarını bölüşmek istemişlerse de muhacirler bunu kabul etmemiştir. Sonuçta Hz. Peygamber, mülkiyeti ensarda kalmak üzere muhacirlerin emekleri karşılığında ürüne ortak olabileceklerini bildirmiş, böylece birlikte çalışılıp elde edilen kazanç paylaşılmıştır. Muhacirlerin borç alarak bunu daha sonra ödemek istemelerine karşılık ensarın yardım etme arzusu, kendi yoksulluklarını unutup muhacir kardeşlerinin ihtiyacını gidermeyi (İsâr) ön plana alacak kadar artmıştır (el-Haşr 59/9). Nitekim Enes b. Mâlik'in nakline göre Resûl-i Ekrem, Bahreyn arazisini parça parça ayırıp dağıtmak üzere önce ensarı topladığında onlar hisselerinden feragat ederek şöyle demişlerdir: "Ey Allah'ın resulü! Muhacir kardeşlerimize bunun bir mislini vermedikçe bize bir şey verme" (Tecrid Tercemesi, X, 15). Aynı şekilde Benî Nadîr ganimetleri paylaşılırken yine Medineliler'in buna benzer bir tutum ortaya koyduğu bilinmektedir (Elmalılı, VII, 4843).

Ensarın muâhât çerçevesinde muhacirlere karşı yardımları, destek ve feragatları müslümanların Medine'nin iktisadî hayatında söz sahibi olmasına yol açmıştır. Muhacirler kanalıyla kurulan müslüman çarşı- pazarında İslâm'ın ekonomik ve ticarî hayata getirdiği değerler uygulanmış, bunun sonucunda yahudilerin ensar üzerindeki iktisadî tesirleri azalmaya başlamıştır. Öte yandan Hz. Ömer ile İtbân b. Mâlik örneğinde görüldüğü gibi kardeşlerden bazıları, Hz. Peygamber'i nöbetleşe takip ederek gündüz öğrendiklerini akşam işinden dönen kardeşlerine aktarıyorlardı. Böylece muâhâ-

tın boyutları ruhî-mânevî ve ilmi sahalara da uzanmıştır. Muâhât çerçevesinde Asr-ı saâdet'te görülen hayır ve güzelliklerin daha sonraki asırlarda da müslümanlar için örnek teşkil ettiği söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 111; Buhârî, "Menâkıbü'l-en-sâr", 5, 7, "Şavm", 76; Müslim, "Fezâ'il", 203, 204, 205, 206; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 150, 151, 152; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, Beyrut, ts. (Dâru Sâdır), I, 238, 239; III, 9, 22, 88, 139, 140, 174, 175, 410; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, IV, 296-298; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eşer*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 199-203; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Mısır 1392/1973, II, 56; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâf* (nşr. M. Abdülhamîd en-Nümeysî), Beyrut 1420/1999, I, 69; *Tecrid Tercemesi*, VI, 341; X, 15, 17, 122; Muhammed b. Abdülbâki ez-Zürkânî, *Şerhu'l-Mevâhib*, Beyrut 1393/1973, I, 373-375; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2439; VII, 4843; M. Yusuf Kandehevî, *Hayâtü's-sahâbe: Hadislerle Müslümanlık* (trc. Ahmet Muhtar Büyükcinar v.dğr.), İstanbul 1979, I, 370-373; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), I, 108-113; Hüseyin Algül, *İslâm Tarihi*, İstanbul 1986, I, 326-335; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (Tuğ), I, 181-182.

HÜSEYİN ALGÜL

MUAHEDE

(bk. SULH).

MUAHHİR

(المؤخر)

Mukaddimin mukabili olarak kullanılan Allah'ın isimlerinden biri

(bk. MUKADDİM).

MUALLÂ b. MANSÛR

(معلی بن منصور)

Ebû Ya'lâ Muallâ b. Mansûr er-Râzî
(ö. 211/826)

Hanefî fakihî ve muhaddis.

Hanefî tabakatında Ebû Hanîfe'nin talebelerinden sonraki neslin başlıca simalarından biri olarak gösterilir. Bağdat'a yerleşmeden önce nerede yaşadığına dair yeterli bilgi yoktur. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den de ders aldığı halde birçok kaynakta Ebû Yûsuf'la ilişkisi vurgulanarak anılır. Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Süfyân b. Uyeyne, Yahyâ b. Zekeriyâ, Ebû Avâne, İbn Lehîa gibi âlimlerden hadis rivayet eden Muallâ, III. (IX.) yüzyılın ilk yarısında hadis nakliyle en çok meşgul olan ve ehl-i hadis tarafından âdil kabul edilen az sayıdaki Hanefî fakihleri arasında yer almaktadır. Muallâ b. Mansûr'dan öğlü Yahyâ ve Ali b. Heysem ders aldı; Ali b.

Medîni, Ebû Bekir b. Ebû Şeybe ve Buhârî gibi âlimler hadis rivayet etti. *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin, rivayetlerine yer verdiği Muallâ, aynı zamanda Hanefî çevresinin birikimini sonraki nesillere aktarmaya yönelik çalışmalarıyla tanındı ve Ebû Süleyman el-Cüzcânî ile birlikte Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin görüş, imlâ ve eserlerini kendilerinden rivayet eden en önemli râvi olarak kabul edildi. Aynı dönemde yaşayan İsâ b. Ebân ve İbnü's-Selcî'nin yaptığı gibi Hanefî çevresinin fikhî birikimini kelâm ve fikhî usulü sahalarda temellendirmeye çalışmadı; Ebû Süleyman el-Cüzcânî gibi Hanefî fikhini hadislerle desteklemeye gayret etti. Nitekim onun hakkında çağdaşı Ahmed b. Hanbelî'nin olumsuz bir beyanda bulunmamasının ve dönemin diğer ehl-i hadis imamlarının olumlu kanaat belirtmelerinin yanı sıra Ebû Zür'a'nın onu ehl-i re'y içinde ehl-i hadîse en çok benzeyen kişi olarak nitelemesi bunu teyit etmektedir. Halife Me'mûn tarafından kendisine teklif edilen kadılık görevini kabul etmeyen Muallâ Rebülevvel 211'de (Haziran 826) vefat etti.

Muallâ b. Mansûr'un eserlerinden yalnızca *en-Nevâdir* (*Nevâdiru Mu'allâ, Kitâbü'n-Nevâdir*) günümüze ulaşmıştır (İÜ Ktp., AY, nr. A-4352; Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., nr. 994). Kendisine izafe edilen *el-Emâlî*'nin söz konusu eserin diğer bir adı olması kuvvetle muhtemeldir. *en-Nevâdir* aynı zamanda, Hanefî literatüründe Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin talebeleri tarafından kaleme alınan nâdirü'r-rivâye metinlerinden günümüze ulaşan tek kitaptır. Fikh bablarından klasik sıralamasından hayli farklı bir tertibe sahip olan eserin muhtevasını Muallâ b. Mansûr'un Ebû Yûsuf'tan rivayet ettiği görüşler teşkil etmekte ve kimi yerlerde Şeybânî'nin görüşlerine Ebû Yûsuf'un kilerle bağlantılı olarak değinilmektedir (meselâ bk. *Nevâdiru Mu'allâ b. Mansûr*, vr. 48^b, 52^a, 54^a, 55^b, 63^a vd.). Ebû Yûsuf'un görüşleri de büyük ölçüde Muallâ'nın ona sorduğu soruların cevapları olarak zikredilmektedir (meselâ bk. *a.g.e.*, vr. 47^a, 47^b, 49^a, 50^a, 58^b vd.). Yer yer Ebû Yûsuf'un fikhî değer taşıyan davranışlarını da zikreden müellifin (meselâ bk. *a.g.e.*, vr. 73^b) bu eseri meydana getirirken hocasının imlâlarından yararlanmış olduğu düşünülebilir. *en-Nevâdir* burhâneddin es-Serahsî, Kâsânî, Hanefî müellifi nâdirü'r-rivâye gibi birçok Hanefî müellifi nâdirü'r-rivâye kaynağı olarak faydalanmıştır.